

CELIA, UN HURACÀ MILITANT

Néstor Kohan

09/09/2008

www.lahaine.org

És una pèrdua enorme. Ens sembla mentida. Celia Hart Santamaría acaba de morir juntament amb el seu germà Abel en un accident automobilístic a La Habana. Ens n'adonarem ahir a la nit. Pablo Kilberg, incansable amic de la revolució cubana i de Celia (que són el mateix), ens trucà i ens donà la trista notícia. Just ara, quan ella feia més falta que mai! Molta impotència. Una sensació molt lletja a la boca, a la gola, a l'estómac.

Tothom la presenta com “la filla de”. No està malament. La seva mare va ser Haydeé Santamaría Cuadrado [1922-1980], militant revolucionària, emblema i símbol de la revolució cubana, companya de Fidel Castro des dels primers dies, assaltant de la caserna Moncada, fundadora de Casa de las Américas. El seu pare, Armando Hart Dávalos [1930-], dirigent històric de la revolució cubana, fundador del Movimiento 26 de julio també juntament amb Fidel, ministre d'educació de la revolució i inspirador de la seva cèlebre campanya d'alfabetització. A més dels seus pares, Celia comptava entre els seus familiars amb Abel Santamaría Cuadrado [1927-1953], col·laborador polític de Fidel des d'abans del cop d'estat de Batista, després assaltant del quarter Moncada, capturat viu, torturat i assassinat per la dictadura de Batista.

Però Celia era molt més que “la filla de” o la “neboda de”. Va tenir, té i tindrà una llum i una brillantor pròpies. Qui en té algun dubte?

Vaig establir relació amb Celia a través del seu pare. Fou Armando qui més ens insistí amb la necessitat de conèixer a Celia. Entre ambdós, pare i filla, hi havia una relació molt forta, afectiva i emotiva però també intel·lectual i política. Tot escriptor, quan escriu, té en ment un diàleg amb algú. M'animo a dir que Armando era un dels interlocutors imaginaris de Celia, igual que Fidel Castro. Sempre tenia en ment les seves opinions, en un diàleg real o imaginari. Cada cop que Celia m'escrivia, confessava: “m'imagino el que estarà pensant el meu pare” o “el que deu pensar Fidel d'això que estic dient”, “estic segura de que a Fidel li deu encantar”.

Vaig arribar a entrar en contacte amb la Cèlia mitjançant l'Armando. Fa més d'una dècada, enmig del desert moral i intel·lectual dels anys '90, durant el regnat ferotge i implacable del neoliberalisme a tot el món, Armando Hart ens va escriure després de llegir un treball sobre Marx i el tercer món publicat a la revista Casa de las Américas. Entusiasmada com un noieta, ens va enviar una conferència seva sobre el Manifest comunista. A l'intercanvi de cartes i treballs va seguir l'encontre personal, gràcies a l'amic i company Fernando Martínez Heredia, igualment guevarista com pare i filla.

El vincle amb Armando es va estrènyer. Ell ens prologà un llibre sobre el marxisme llatinoamericà que lamentablement fins ara no s'ha publicat a Cuba (tot i que ja estava diagramat i llest). Ala vegada vaig tenir l'honor de prologar-li un llibre seu sobre Marx, Engels i la condició humana. Després, en una de les seves visites a l'Argentina, Armando Hart va venir com a expositor a la Càtedra Che Guevara. En aquestes conversacions amb el pare, a més de Martí, Ingenieros, la Reforma Universitària, Mella, Guiteras i Fidel, de Marx i Engels, del Che i Freud, sempre sortia el tema de la seva filla Celia. Era recurrent. Armando li tenia una admiració que mai va ocultar. Ens deia, una i altra vegada: "Celia és com Haydeé [la mare de Celia], però ara en temps del postmodernisme".

La primera vegada que la vaig veure, Celia no començà parlant de la revolució llatinoamericana, de Fidel, del Che o de Lenin, Trotski i els bolxevics. No! Quan encara no havíem obert la boca, les primeres paraules que ens va dir, amb un somriure ampli d'orella a orella, foren: "Estic molt gelosa de la teva relació amb el meu pare". Així era ella, tremendament irònica i tendre al mateix temps, profundament humana, molt estimada per sobre de totes les coses. L'antítesi vivent de "l'aparell" impersonal que transforma la política dels revolucionaris en quelcom sense ànima, fred, administratiu, burocràtic.

Plena d'afecte, de tendresa, d'humanisme, podíem discutir sobre qualsevol problema de la conjuntura llatinoamericana, de Chávez, del futur de Cuba, dels gusanos de Miami o del que fos, i a la meitat, sempre, invariablement, intercalava una broma, un acudit, una ironia o una al·lusió inesperada a un amor seu, amic meu. Celia parlava, intervenia i escrivia dessacralitzant, trencant els motlles i les consignes efectistes de volant, desoxidant les formes pètries dels discursos encatronats i en veu baixa de l'esquerra tradicional. Era un huracà d'idees. Parlava a una velocitat increïble, a vegades difícil de seguir. Generava molt entusiasme en els joves. Ho he comprovat a Cuba i també a Argentina. (Fa molt poc temps, germans xilens em deien que pensaven convidar-la al país transandí).

En aquests anys conversarem sobre moltes coses, sobre acords mutus i també sobre matisos diversos. Quan la discussió es posava forta, Celia em disparava amb un somriure: "Bé, tu saps que jo sóc física de professió". I aquí aflorava el riure. Ens afluijàvem i aleshores seguïem.

Celia va jugar un paper enorme a la batalla de les idees dels últims temps, dins i fora de Cuba. En el meu modest entendre, la paraula de Celia Hart va ser molt útil i molt eficaç. Va servir, com diem a Argentina, per "obrir caps", és a dir, per fer pensar. Celia ajudà a pensar! Provocà a les diverses tribus de l'esquerra llatinoamericana obligant-los a escoltar-se mútuament (una tasca gens fàcil, per cert).

Als comunistes tradicionals, formats en el món cultural de la Unió Soviètica, els va empènyer contra la paret i els obligà a abandonar els prejudicis infundats i a llegir, per fi, a "l'innombrable" i "dimoniàc" Leó Trotski, tantes vegades esborrat de fotos i d'històries per la censura i també per l'autocensura de varies

generacions educades en l'estalinisme. Encara que fos per discutir-li, hagueren de posar-se a llegir a Trotski.

Algun que d'altre reaccionà amb rancor, però la majoria adoptà una actitud més suau i racional, va prendre com un desafiament el planteig de Celia i a partir d'aquí va haver de tornar a pensar i repensar vells dogmes, avui antiquats i completament ineficaços. Qui podia acusar a Celia de desconèixer el món cultural i polític de l'Est europeu, afí a la URSS, aquell que va caure amb el mur de Berlín, si ella havia viscut anys i havia estudiat física, precisament, a la República Democràtica Alemanya (RDA)? Qui podia acusar a Celia de ser "contrarevolucionària", "quinta columna" o vés a saber què, si ella estimava -no sols admirava sinó que estimava- a Fidel Castro?

Als trotskistes, llatinoamericans però també europeus, Celia els increpà i els parlà de Fidel i del Che sense pels a la llengua, amb arguments políticament rigorosos i també amb amor. Els va dir, una i altra vegada, que l'internacionalisme no es declamava en pamflets i revistes universitàries o en la retòrica de saló, que la revolució cubana va enviar quasi mig milió de combatents internacionalistes a Angola i a tota Amèrica Llatina. Celia els obligà a clamar per la llibertat dels cinc revolucionaris empresonats a Estats Units. Els interpel·là, cada vegada que va poder, perquè abandonessin formules cristal·litzades i poguessin mirar amb uns altres ulls, no tan prejudiciosos, a Cuba i a la seva revolució.

En el cas del maoisme, alguns dels seus dirigents estaven molt enfadats amb Celia per les seves crítiques a Stalin (figura també qüestionada, sigui dit de passada, per Armando Hart Dávalos en un treball seu on comenta la famosa biografia d'Isaac Deutscher, autor que va donar a llegir a la seva filla des de molt jove). A La Habana, al secretari general d'un partit maoista argentí li vam presentar a Celia perquè conversés personalment amb ella i pogués comprendre d'aquesta manera qui era i com pensava, més enllà dels seus articles, potser d'aquesta manera trencarien alguns prejudicis.

Insistim. La gran virtut de Celia ha consistit en que les seves intervencions, no sempre planificades ni calculades amb serenitat (la qual cosa li generà no poques angústies i mals de cap quan la premsa burgesa intentava manipular-la o tergiversar-la), obligaren a l'esquerra a pensar. A pensar! Aquesta activitat no sempre practicada quan la pretesa "ortodòxia" del marxisme (sigui quina sigui la família ideològica en qüestió, es pertanyi al ghetto que es pertanyi) es transforma en un salvacondupte per a rumiar i repetir frases fetes, sense reflexió pròpia ni pensament crític.

En el món cultural de les esquerres Celia era mirada com una "rara avis". Fidelista trotskista? Crítica de la burocràcia i el mercat i defensora a mort de la revolució cubana? Guevarista encesa que no accepta participar en homenatges oficials i institucionals al Che? Com és això? Que m'ho expliquin!... haurà pensat més d'un.

El que passa és que les massacres i els genocidis militars d'Amèrica Llatina, perpetrats sota mandat de l'imperialisme nord-americà, no sols cremaren

cossos i feren desaparèixer persones. També cremaren llibres i pretengueren fer desaparèixer pensaments.

La proposta iconoclasta i, en un punt, ecumènica, de Celia no partia de zero ni era producte d'una nova fórmula alquimista. Era un punt d'arribada. Abans que ella en fes propaganda amb la seva prosa tan personal, on la brillantor literària no era indiferent a la dansa de les muses, altres companys havien intentat conjugar aquesta síntesis de tradicions culturals i polítiques diverses.

Per exemple, Michael Löwy, en el seu llibre "El pensament del Che Guevara" de 1970 (vàries edicions), havia intentat reivindicar el Che en la seva integritat - no sols com a guerriller heroic sinó també com a pensador marxista d'alt nivell-, defensar la revolució cubana i promoure el guevarisme sense deixar d'inspirar-se en Leó Trotsky, en Rosa Luxemburg, en el jove György Lukács. Molt a prop de Löwy, el company Carlos Rossi [pseudònim] va escriure dos anys després, al 1972, "La revolució permanent a Amèrica Llatina" (es pot consultar a <http://amauta.lahaine.org>). Allí Rossi analitzava tota la història contemporània de la nostra Amèrica des de les teories del desenvolupament desigual i combinat i la revolució permanent, mentre feia seva l'estratègia de la lluita armada a escala continental de la revolució cubana i el guevarisme. Dos antecedents inequívocs de les propostes i els assaigs polítics de Celia.

Quan l'any passat, al juny de 2007, Celia ens va demanar que presentéssim a Argentina el seu llibre "Apunts revolucionaris. Cuba, Venezuela i el socialisme internacional" ([Buenos Aires, Fundación Federico Engels, 2007], col·lecció d'articles seus d'internet, en gran part publicats pel nostre amic comú i company Luciano Alzaga, qui va contribuir molt a difondre el pensament de Celia i a fer-la coneguda fora de Cuba). Allí recordarem aquests dos treballs "oblidats", previs al llibre de Celia i precursors amb trenta anys de distància del d'ella.

Lluny de qualsevol petulància o autosuficiència, tan comú entre alguns gurus de l'esquerra acadèmica, ella ni es va ofendre ni es va enfadar. No pretenia descobrir per enèsima vegada la pólvora. Amb humilitat extrema, quasi exagerada, Celia va respondre que ella es considerava una "recent arribada" al món de la teoria política i social i reconeixia que els seus plantejaments heterodoxes (se'ls miri per on se'ls miri) no naixien del no res, sinó que prolongaven una tradició prèvia.

Aquesta era Celia! Aquest gest la pintava de cos sencer. No necessitava vanagloriar-se de res. Senzillament perquè tenia molt per a dir. Sols els mediocres necessiten aferrar-se a les formes, perquè manquen de contingut propi. Aquesta nit, en la presentació del seu llibre, quasi dos-cents joves desbordaren el lloc. Celia acabà parlant sobre una taula, rodejada d'un mar de militants de diverses tribus d'esquerra (no sols argentina, fins i tot hi havia sandinistes i Celia discutí amb ells, sense deixar de reivindicar la revolució de 1979). Ella sola va aconseguir reunir les diverses capelletes de la nostra dividida esquerra, després d'anys i anys d'hegemonia populista, reformista i postmoderna.

El propi Löwy fa referència a Celia en la seva última investigació sobre el Che i el guevarisme actual. Quan l'investigador brasiler ens envià els esborranys d'un capítol del seu llibre per rebre suggeriments i opinions, li preguntarem: "No hi inclouràs entre els guevaristes actuals al Front Patriòtic Manuel Rodríguez (FPMR) de Xile? I a Celia a Cuba?". Igualment, amb la mateixa humilitat, l'historiador i investigador els inclou en l'edició final. Sobre ella allí Löwy hi fa referència a "els escrits fogosos de Celia Hart" destacant-los entre les últimes expressions del guevarisme contemporani (Vegí's Michael Löwy i Olivier Besancenot: Che Guevara: una brasa que encara crema, París, Mille et une nuits, 2007. Capítol "L'herència guevarista a Amèrica Llatina, p. 153). Quan aquest llibre va guanyar el carrer, els seus dos autors, inspirats en Trotsky però també en el Che Guevara, foren acusats immediatament -com si fos quelcom gravíssim- de "guevaristes"...

Irrefrenable, plena d'entusiasme militant, Celia escrivia sempre amb urgència. Enviava als seus amics els seus textos demanant observacions d'última hora, preguntava en quina pàgina de quin llibre es troba tal o qual cita i així discutíem, amb franquesa, amb lleialtat, fraternalment, sense dobles missatges, sense calcular favors institucionals o conveniències mesquines.

L'últim intercanvi que vam tenir fou sobre una subvariant del trotskisme argentí: el morenisme, corrent que la convidà per última vegada al nostre país. Quan ens va demanar la nostra opinió, vam tornar a reiterar-li el que sempre li havíem manifestat. Des d'una posició de respecte per l'abnegació d'una militància moltes vegades sacrificada, consideràvem inocultable, i així li transmetíem a ella, l'enorme distància que separava en el morenisme una retòrica altiva i una escriptura encesa d'una prolongada història mundana, terrenal, en gran part reformista. Li proporcionarem exemples concrets de la història argentina que Celia no tenia per què conèixer. Conductes no sempre dignes ni decoroses que, a la nostra manera de veure les coses, no derivaven de la "maldat" i menys de la "traïció" individual de tal o qual dirigent polític -en general esforçats i molt sacrificats- sinó d'una concepció i una estratègia política a la nostra manera de veure les coses errònia, moltes vegades acríficament institucional i electoral.

A partir d'aquest exemple puntual i de molts altres interrogants compartits durant anys, amb Celia conversarem sobre les polèmiques històriques que en la seva oportunitat enfrontaren als partidaris de Nahuel Moreno amb els de Mario Roberto Santucho, assassinat per la dictadura militar al 1976 (un dels principals líders del guevarisme a Argentina i en el sud Llatinoamericà, on compartí trinxeres i organitzacions amb el xilè Miguel Enríquez, l'uruguaià Raúl Sendic i els germans bolivians Inti i Coco Peredo).

Celia sempre em repetia la mateixa frase, m'ho va transmetre oralment, cara a cara, en més d'una conversació, i també per escrit: "Tu saps, estimat Néstor, que el meu partit és el del Che Guevara i el de Robi Santucho". Mai m'ho va deixar de repetir.

Celia tenia insistències. Una d'elles era la necessitat de diàleg real i unitat concreta entre les diverses esquerres. No unitat amb fraccions del poder sinó

unitat de les esquerres, on les diferències no sempre són contradiccions antagòniques.

Per exemple, quan al setembre de 2007 el Col·lectiu Amauta i la Càtedra Che Guevara organitzaren un tall de carreteres (Callao i Corrientes, en ple centre porteny) i una classe pública en defensa dels presos polítics, Celia no va fallar. Juntament a missatges rebuts de tot el món, l'extensa, emotiva i compromesa carta que Celia ens envià pels presos representà amb dignitat la veu cubana en aquesta activitat unitària, on convergien corrents molt diverses. Celia actuava eludint qualsevol temptació de guiar-se per la raó d'Estat. No tenia en ment ni prioritzava les relacions diplomàtiques entre l'Estat del seu país i el govern de Kirchner, sinó que estava més preocupada per la situació dels presos polítics argentins aleshores en vaga de fam. Era el més lògic.

Més tard, el Col·lectiu Amauta i la Càtedra Che Guevara llançaren la iniciativa d'organitzar un Seminari Guevarista Internacional pel juny de 2008. Celia ens va tornar a escriure. Ens explicà que l'havien convidat per inaugurar un monument oficial al Che a la ciutat de Rosario (Argentina), on juntament a sectors d'esquerra també n'hi concorrien altres afins al govern de Kirchner i a corrents de la socialdemocràcia local. Segons el que ella ens va dir, no acceptà aquella invitació. Ens aclarí que ella no buscava lluir-se fent "aportació de cognom prestigiós". Tampoc volia contactes oficials del govern argentí ni li interessaven. Optà per recolzar la iniciativa del Seminari Guevarista Internacional però amb un plantejament propi.

Es va oferir a participar personalment (viatge que no es va poder concretar ja que els organitzadors no oficials no comptaven amb diners pel seu passatge) i a més va prometre batallar per convèncer als nombrosos nuclis inspirats en el trotskisme perquè recolzessin la moguda que es feia en defensa del Che i de la revolució cubana. Li aclarí que probablement aquestes organitzacions no ho recolzarien, però ella insistí i tractà de convèncer-los. Així ho va fer saber a varis companys a qui els envià cartes amb els seus reclams. Davant de varies organitzacions piqueteres llegirem la seva adhesió a l'esdeveniment, amb gran entusiasme.

Per què Celia recolzà aquesta altra iniciativa? Haurà estat per amistat personal? Sincerament no ho crec. Estic segur que també tenia molts amics i admiradors a les files afins a l'acte oficial. Potser ens equivoquem, però sospitem que la seva intenció apuntava sempre a treure el Che del pòster i l'estàtua, per a recuperar-lo com qui fou realment, algú indomesticable, que no generava sospirs condescendents o nostàlgics sinó enfadaments, diatribes i incomoditats en la societat oficial i en les corrents reformistes que tan l'injuriaren.

En l'última conversació que vam mantenir abans d'aquest desafortunat accident, Celia em va trucar per telèfon des de Buenos Aires. Havia estat pocs dies a Argentina. Quan em va dir que aquesta vegada no podria participar en la Càtedra Che Guevara la vaig insultar afectuosament, donada la confiança mútua que teníem. Es va posar a riure. Va tornar a demanar disculpes i a partir d'aquí la conversa va derivar cap als problemes de la política argentina i el

debat llatinoamericà sobre la insurgència colombiana i els atacs d'Uribe. Celia tampoc va vacil·lar en aquest tema.

Va començar amb l'entusiasme de sempre a defensar als germans i germanes de les FARC colombianes i ens plantejà el seu convenciment de que avui més que mai l'esquerra llatinoamericana en les seves diferents variants i grups hauria de recolzar a la insurgència. La vam interrompre recordant-li que els telèfons a Argentina estan intervinguts per la policia i que no convenia discutir sobre aquest tema d'aquesta manera. Va riure molt quan li vaig dir que recordés que no estava a Cuba, i que era millor que reprenguéssim les pràctiques dels temps en els que la seva mare i els seu pare havien de resguardar-se dels cossos repressius i d'intel·ligència. Aquest fou el nostre últim diàleg, fa tot just pocs dies.

Així fou sempre Celia. Un tanc vietnamita ingressant a l'ambaixada yanqui, un tanc soviètic prenent per assalt Berlín. Imparable! Res l'aturava. Un huracà d'energia militant.

Mai va assumir ni li interessà una posició "decorativa". Podria haver viscut còmoda, gaudint, aliena a la política, dels seus cognoms prestigiosos. Aquesta opció no la va seduir en el més mínim. És més,estic segur que la menystenia. El seu interès sempre era militant, inclús si això li comportava "problemes" pels embolics en els que es ficava. Les seves paraules preferides no eren "a veure quan ens prenem unes copes" (tot i que també ens les hem pres) sinó que prioritzava invariablement el debat polític, les tasques, els desafiaments militants a escala continental, sense perdre l'humanisme quotidià.

Res de nostàlgia pel passat, tota la voluntat posada cap endavant. Potser per això Celia estimava tan a Julio Antonio Mella, qui alguna vegada va escriure "Tot temps futur ha de ser millor".

Molt lluny geogràficament de Celia però sempre molt a prop seu en el cor i en els ideals, li enviem una abraçada enorme al seu pare Armando Hart, als seus fills, a tota la seva família, als seus companys de Cuba i de tot el món, que tan l'estimaren i l'estimaran.

Estimada companya Celia, fins la victòria sempre!